О ПОРЕКЛУ СТАНОВНИШТВА ТУЗЛАНСКЕ ОБЛАСТИ

- БЕЛЕШКЕ -

О ПОРЕКЛУ СТАНОВНИШТВА ТУЗЛАНСКЕ ОБЛАСТИ

— БЕЛЕШКЕ —

1904. настанио сам се као лекар у Тузли и почео се узгред бавити проучавањем краја и народа пошто сам претходно проучио Антропогеографске Проблеме. Они су ми за све време били упуство у томе раду. Бележих што сам видео, чуо и читао од вредности о оним пределима, а путовао сам лекарским послом по области веома често и целу је обишао неколико пута. Прошлога сам лета пробавио три месеца по селима у седам срезова ревидирајући ове белешке. На хартију сам бацио само чињенице, али немам смелости да из њих извучем закључке, јер ми за тај посао недостаје потребна спрема.

I.

Тузланска Област лежи између Дрине, Саве и Босне, а с југа је затворена Романијом и варешким горама. Површина јој је 8618 км², а број становника је 1921. изнео 414.913 душа.[1])

Област је била насељена и у преисториско доба, а за то су сведок гомиле нађене на Гласинцу које се простиру до Власеница, Кладња и Сребрнице, сем тога је у срезовима брчанском, зворничком и маглајском обретено трагова из доба неолитскога, бронзаног и бакреног.[2]) За Римљана је тузланска Посавина припадала Панонији, а јужно од Мајевице Провинцији Далмацији. Градина код Сребрнице се звала Domavia, и у њу је водио друм од Солина на Јадрану преко данашњега Сарајева. Ту су Римљани, као касније и Дубровчани, експлоатисали сребрне руднике.[3]) Подфирогенит[4]) спомиње град Salines у пределу Спрече, а у титулама босанских банова и краљева помиње се и крај око сланих извора *Сол*, сада турски Тузла. И данас још има стараца по околним селима који употребљавају старо име („идем у Соле“ — „био у Солама“).

По Јиречеку[5]) је тај крај за време Порфирогенитово био заједно са Рашком, а од половине XII века је Тузланска Област постала, у главном, саставни део босанске државе. Са Србијом је, како вели И. Руварац,[6]) била још под Драгутином Немањићем, Високим Стеваном, Ђурђем Смедеревцем и његовим синовима. Из листине Степана Томаша

од 1458. може се, каже Руварац[7]), извести да су српски деспоти, сем Сребрнице, поседовали и располагали земљама и добрима у области Теочачкој, Тишачкој и у Усори.

Сребрница се спомиње први пут 1376. као живо трговачко место и дубровачка насеобина, Олово 1382., а Зворник (Звоник) 1423.[8])

Тузланска је Област дефинитивно пала под Турке 1512. Ћесаревци су се неколико пута око Зворника узалуд напрезали (1517., 1688., 1717., 1737.), а Пожаревачким Миром је Аустрији успело да поред осталих делова Северне Босне и Србије добије и десну обалу Саве у Тузланској Области коју је држала 21 годину.

II.

О средњевековном и познијем становништву ове области до у XVIII век имамо неколико података.

Међу старом властелом била је најјача *породица Павловића*[9]) која је држала земљу између Дрине и Босне и порушени *Јаблонград* у срезу зворничком био је, вероватно, матица те властеоске куће. Седиште јој је био Град Борач у Власеницама, како се досле држало, а по мишљењу Вл. Скарића у близини Праче. Мање породице су биле *Диничићи* (касније Ковачевићи) и *Златоносовићи*[10]) код Усоре, Сребрника и Зворника, затим *Браћељевићи, Гојсалићи, Прибојевићи.*[11])

Записи на стећцима у тузланском, зворничком, бијељинском и власеничком сведоче да су у тим крајевима живела још и ова властела: *Бановићи, Берковићи, Богосалићи, Бранковићи, Веселиновићи, Голубовићи, Гостиљани, Драшковићи, Јунотићи — Тупковићи, Милетићи, Радосалићи, Тврдоевићи, Утоловићи, Црнићи.*[12])

Бановићи и Берковићи упућују на Бановиће и Берковицу у тузланском, Берковићи даље на Берковицу у власеничком и рогатичком, на Берковице у власеничком, на Берковиће у чајничком, рогатичком, столачком и варешком, Утоловићи на Угуловиће у фочанском, на Туловиће у тузланском и фочанском, Црнићи на Црниће у фочанском и крешевском.

Под једним стећком у зворничким Пељавама[13]) лежи Радмио Бранковић Бољерадов, а то име подсећа на село Бољерадину у фочанском. У истоме селу[14]) има један мрамор са натписом да је онде сахрањен Драгое Юнотић Тупьковић племенить Свибьничанинь. Тупковићи су село у тузланском, а име „Сибница" носи пет села у разним крајевима Србије и једно село у Г. Пологу, у Повардарју. У жичкој повељи Стевана Првовенчанога забележено је и село Свибьница.[15])

К. Јиречек износи да су и по рударским местима Тузланске Области, као и по осталој Босни и Србији, многе куће са нашега Приморја, затим из Млетака и других италијанских градова држале своје радње. Саси су, вели он, били рудари, домаћи људи власници мајдана и радници, а Дубровчани капиталисте, златари и сем тога су ковали новце.[16]

Рударски су градови носили латинско обележје и сваки је град, па и најмањи имао католичку цркву с парохом или капеланом и на тој су се основи после дигли фрањевачки самостани[17]) у Зворнику, Сребрници, Олову, Доњој Тузли, Градоврху и Горњој Тузли.

Босански бискуп fra Francisko di Stefano, Височанин[18]) обишао је концем XVI века своју дијецезу и у релацији коју је поднео Папи каже да је у целој Тузланској Области било онда 7400 Католика, и то у околици Модриче 2000, у Горњој Тузли 1600 и самостан са 15 фрањеваца, у Доњој Тузли и околици 1000 и самостан са 16 монаха. У

Сребрници је нашао 400 Католика и манастир са 6 фрањеваца, а по околним селима су живели „Шизматици и Турци.“ У Зворнику је било 300 муслиманских кућа, у околици није било ни једне душе католичке, а било је „више Шизматика него Турака.“ Из Сребрнице је дошао за два дана у Олово путујући „кроза села шизматичка и турска.“ У Олову је затекао самостан са 15 фрањеваца, а у месту и околици је било 2400 католичких становника.

Пола века касније бискуп Маравић, родом из Олова,[19]) бележи Зворник с 300 кућа муслиманских, Доњу Тузлу с 550 кућа муслиманских и католичких, Горњу Тузлу с 250 кућа муслиманских и католичких, Кладањ с 550 кућа муслиманских, Олово с 54 муслиманске и 135 католичких кућа, Сребрницу с 400 кућа муслиманских, католичких и православних. Посебно спомиње још градове Кушлат, Теочак и Сребрник и, најзад, католичке цркве, самостане и насеља: самостан у Олову са три жупе (Олово, Јелашке и Гостиља) у којима је било 5063 душе, самостан у Сребрници и 379 католика, самостан у Градоврху код Тузле са пет жупа у којима је било 6143 житеља, самостан у Доњој Тузли са две жупе (Доња Тузла и Грачаница) у којима је живело 7000 становника, самостан у Модричи са четири жупе и 1342 житеља. Самостан у Зворнику су Турци порушили 1538. Маравић је нашао, дакле, у све близу 20000 католика у области. Данас нема ни једнога од тих манастира. Од неких се познају још темељи, а од неких ни то.

Боденштајн[20]) је публиковао један војни извештај о Босни из доба Јевђенија Савојског у коме између осталих знаменитости набраја као читаве свих пет средњевековних манастира, Возућу, Ломницу, Озрен, Папраћу и Тамну. За самостан у Олову вели да је опустео. Даље спомиње како у околици Сребрника живи три пута више Хришћана него Муслимана, затим да је у тузланској околици било много насеља, од којих три дела сачињавају Хришћани.

Аустрија је Пожаревачким Миром окупирала 20 насеља дуж Саве и населила у оба Бодеришта, у брчанском, даље у Патковачи, Бијељини и Броцу, у бијељинском, стотину домаћина, старих и нових ускока и граничара, „Шизматика“ из Раче. Од насеља данас познатих била су онда пуста: Бузекара, Буковица, Корај, Корснита и Црњелово, а Брчко, Домаљевац и Обарску су само делимично обделавали граничари из Славоније.[21])

III.

Тузланска је Област административно подељена на 11 срезова са средиштима у Бијељини, Брчком, Власеницама, Градачцу, Грачаници, Зворнику, Кладњу, Маглају, Сребрници и Тузли. Сем тога има и једно варошко среско начелство. у Тузли. Али народ има, делимично, и своју поделу са нарочитим називима и то: Бирач, Лудмер, Мајевицу, Осат, Посавину, Семберију и Спречу.

Бирач се дели на двоје, *Горњи и Доњи Бирач.* У Горњи се рачунају општине Васиљ, Врточа, Гојковићи, Дервента, Заклопача, Г. и Д. Залуковик, Милићи, Нећељиште и Шадићи. Доњи Бирач обухвата општине Брајинци, Грабовица, Тупанари, Цикоте, Шековићи и Српски Џемат.

У *Лудмер* се броји северни део среза сребрничког између потока Крижевца, Дрине, Дрињаче и Јадра.

Под *Мајевицом* се разумевају села која леже у њој и на њеним падинама с обе стране и деле је на зворничку, тузланску и брчанску Мајевицу.

Под *Осатом* се разумева онај део сребрничкога среза што га обухвата завој Дрине и у њ спадају четири општине Добрак, Крнићи, Осатица и Факовић.

У *Посавину* спада Модрича, Бос. Шамац и Брчко.

Семберијом се зове онај део бијељинскога среза који је омеђен Савом, Дрином и правом линијом коју одређују села Амајлије и Црњелово. У Семберију спадају ова села: Амајлије, Балатун, Батковић, Бродац, Велико Село, Даздарево, Дворови, Кованлук, Међаши, Обарска, Попови, Рача, Свињаревац, Трњаци и Црњелово.

У *Спречу* спада равница поред реке Спрече. И њих има три, зворничка, тузланска, грачаничка.

У Тузланској Области има мноштво имена места, брда, река, потока, извора и земљишта једнаких или сличних називима у крајевима источно, јужно и југоисточно од ње. Нпр. *Башар*, *Гучево*, *Јагодња*, *Коренита*, *Тршић* с обе стране Дрине; *Бабајићи* у сребрничком и ваљевском; *Батковић* у бијељинском и *Батковићи* у чајничком, невесињском и столачком; *Бискупићи* у височком и сјеничком, *Бискуповићи* једна породица у власеничком; *Бишина* у Власеницама и Невесињу; *Бјелошевац* у зворничком, *Белошевац* у крагујевачком, Колубари, Лепеници, Д. Драгачеву и на Косову; *Богутово Село* у бијељинском, *Богутово Брдо* у Пиперима, *Богуте* у сјеничком, *Богути* у Ријечкој Нахији и *Богутовићи* једна породица у ваљевском; *Бодериште* у брчанском и *Бодежиште* у Гацку; *Бољанићи* и *Ђакмужи* у грачаничком и пљеваљском; *Брајинци* у Власеницама, *Брајиновци* у качерском, *Брајин До* у Пиперима; *Браковци* у сребрничком, *Браковица* у Ибру; *Братунац* у сребрничком, *Братуњско Брдо* у Г. Драгачеву; *Бргуле* у тузланском, варешком и у Тамнави, *Бргули* једна изумрла породица у Боки; *Булатовци* у зворничком, *Булатовићи* у коњичком и у Ровцима; *Витаљ* у кладањском, *Витаљев До* и *Витаљеви Долови* у требињском, *Витаљина* у Конавлима; *Волујак*, село у маглајском и крешевском, планина у фочанском, село у Левчу и пашњак у требињском; *Вранешевић* у сребрничком, *Вранеши* у рогатичком, фочанском и сјеничком, *Вранеш* у Полимљу; *Вукеље* у брчанском и *Вукељина Вода*, извор у Г. Драгачеву; *Вукшићи* у брчанском и Власеницама, једна породица у Боки и једна у Дувну; *Вучинићи* у кладањском, чајничком, фочанском и једно братство у Братоножићима; *Глушац* у Власеницама, *Глушци* у Кучима и у Ибру; *Гостиља* у тузланском, *В.* и *М. Гостиља* у вишеградском, *Гостиљ* у призренском и сребрничком; *Давич* у зворничком и *Дивич*, извор у селу Кривачи у Г. Драгачеву; *Драгаљевац* у бијељинском, *Драгаљево и Драгаљевци* у Пиперима; *Драгодо*, њиве у тузланској махали Тушњу и село у Азбуковици; *Драгуња* у тузланском и *Врх Драгуњин* на Вежешнику у Пиперима; *Дријенча* у брчанском и *Дренча* у крушевачком; *Жељова* у тузланском и *Жељево* у требињском; *Живинице* у тузланском и у Полимљу; *Заклопача* село у Власеницима и утрина у Лапову; *Зовик* у брчанском и *Бзовик* у Ибру; *Зупци* у Власеницама и у требињском; *Казимировићи* у Власеницама и *Казимерићи* на Гласинцу; *Калиманићи* у сребрничком и рогатичком, *Калиманац* у Јарменовцима, срез качерски; *Калудра* у сребрничком, Васојевићима, Плавско-Гусињској Области и на левој страни реке Студенице, *Калудране* у зворничком; *Карановац* у грачаничком, садашње Краљево пређе Карановац, *Карани* у Осату, ужичком и Лепеници; *Којчиновац* у бијељинском и *Бријег Којчинов* у Кучима; *Коњух* у кладањском и кумановском, *Коњухе* у Васојевићима и у Плавско-Гусињској Области; *Крабања* у кладањском Коњуху и село

Крабања у области Кочана; *Лисовићи* у тузланском и фочанском; *Лопаре* у зворничком и у Кучима; *Маоча* у брчанском и плеваљском; *Мешаљка* у Власеницама, зворничком и чајничком; *Мионица* у градачком, ваљевском и ужичком; *Милачевићи* у сребрничком, *Милачићи* у Кучима; *Миросавци* у брчанском, *Миросавићи* и *Миросаљци* у Г. Драгачеву; *Михаљевићи* у сребрничком, једна породица у Попову и једна у фојничком; *Мратињци* у сребрничком, *Мратиње* у Пиви, *Главица Мратиња* у Пиперима и *Мратињ* у Ријечкој Нахији; *Паљевићи* у сребрничком и у Кучима; *Прибојевићи* у сребрничком и старо нестало браство Прибојевићи у Кучима; *Перовићи* у маглајском и фочанском; *Рађеновић* у сребрничком, породица Рађеновићи у Боки, *Раденовићи* у Плавско-Гусињској Области; *Ровине* у сребрничком и у Црној Гори; *Рудине* и *Турковићи* у Власеницама, рогатичком и билећском; *Суха* и *Сутјеска* у сребрничком и фочанском; *Страјишће* у маглајском и *Страјиште* у Ријечкој Нахији; *Тиња* у тузланском и коњичком; *Таљевићи* у Власеницама и Братоножићима; *Турија* у тузланском, коњичком, Д. Драгачеву и Васојевићима; *Тухаљ* у сребрничком и кладањском, *Тохољи* у фочанском, градска рушевина *Тухељ* у изворном крају босанске Лепенице, село *Тухље* у Попову; *Хоча* у зворничком, призренском и стара Хотьча, сада Фоча у Г. Подрињу; *Цикоте* у Власеницама, Левчу и Јадру; *Чичевац* у сребрничком, *Чичева* у требињском и коњичком; *Шешићи* у зворничком и Ријечкој Нахији; *Шикуље* у тузланском и варешком.[22])

Међутим називи неких места носе имена која су се већ изобичајила и подсећају на становништво из доба пре османлиског завојевања, нпр *Бабуновићи* у грачаничком, *Бановићи* и *Берковићи* у тузланском, *Бјелошевац* у зворничком, *Богутово Село* у бијељинском, *Брановићи* у Власеницама, *Братељевићи* у кладањском, *Бујаковић* у сребрничком, *Витановић* у брчанском, *Витковић* и *Вранешевић* у сребрничком, *Врсиње* у Власеницама, *Вукеље* у брчанском, *Вукшићи* у власеничком и брчанском, *Вучинићи*, *Вукотићи*, *Гојаковићи* и *Гојсалићи* у кладањском, *Гојчин* у власеничком, *Грич* и *Добојевић* у тузланском, *Драгаљевац* у бијељинском, *Драгуња* у тузланском, *Жунови* у Власеницама, *Златово* у зворничком, *Ивојевићи* у Власеницама, *Јакетић* и *Калиманић* у сребрничком, *Какмужи* у грачаничком, *Којчиновац* у бијељинском, *Костијерево* у зворничком, *Кострача* у власеничком, *Кострч* у брчанском, *Крајчиновићи* у власеничком, *Липеновићи* у сребрничком, *Лисовићи* у тузланском, *Магнојевић* у бијељинском, *Малешевци* у зворничком, *Махоје* у маглајском, *Миланковићи* у кладањском, *Милковићи* у Власеницама, *Миросавци* у брчанском, *Михаљевић* у сребрничком, *Пожарница* у тузланском, *Познановић*, *Прибићевац* и *Прибојевић* у сребрничком, *Пурачић* у тузланском, *Радачићи* у кладањском, *Радељевац*, *Радовчић*, *Радошевић* и *Ратковић* у сребрничком, *Радин* у маглајском, *Сељубље* у тузланском, *Стријежевица* у маглајском, *Трамошница* у градачком, *Туловићи* и *Турковићи* у тузланском, *Уришић*, *Урковић* и *Чичевац* у сребрничком.[23])

Сем тих имена која се налазе у књижевним старинама има још назива који наносе на старину, нпр. *Башковић* и *Бобетино Брдо* у бијељинском, *Братунац* у сребрничком, *Вилићевићи* у власеничком, *Владушићи* у сребрничком, *Врнојевићи* у тузланском, *Вукосавци* у зворничком, *Гвоздевићи* у тузланском, *Гођевићи* у сребрничком, *Гостовићи* у маглајском, *Гојсил* у Власеницама, *Грубановић* у сребрничком, *Домаљевац* у градачком, *Драинићи* у власеничком и тузланском, *Жеравице* и *Кокановићи* у Власеницама, *Красановић* у сребрничком, *Љубатовићи* у маглајском, *Матковац* у власеничком, *Медојевић* у тузланском, *Миљановци* у зворничком, *Ногачевићи* у сребрничком, *Нокајевићи* у кладањском,

Обудовац у брчанском, *Оправдић* у сребрничком, *Предражићи*, *Прибитковић* и *Прокосовић* у тузланском, *Скугрићи* у власеничком и *Скугрић* у градачком, *Славиновићи* у тузланском, *Смиљевац* у брчанском, *Снагово* у зворничком, *Сочковац* у грачаничком, *Станатовић* у сребрничком, *Тољевићи* у Власеницама, *Удригово* у зворничком, *Црњелово* у бијељинском, *Чакловићи* у тузланском.

Даље има неколико несловенских назива: *Бргуле* и *Шикуље* у тузланском, *Веледин* у власеничком, *Делегошто* у сребрничком, *Дрецеље* и *Магулица* у кладањском, *Метаљка* у власеничком и зворничком, *Невренчо* у тузланском, *Романи* у зворничком, *Цикоте* у власеничком, *Џакуле* у грачаничком.[24])

Сасе, *Шпат* и *Кварац* у сребрничком подсећају на саска насеља, *Балатун* у бијељинском на мађарско Balaton, *Каштијев* у кладањском на римско castellum, *Зуберово Брдо* у градачком на животињу „зубр“, *Турија* у тузланском и сребрничком, *Турићи* у градачком на животињу „тур“[25]), име села̂ „Прњавор“ у зворничком, маглајском, градачком и грачаничком подсећа на њихову припадност манастирима.

Међутим има назива који су очували успомену на господаре пре Турака: *Краљева Гора*, *Краљево Поље*, *Краљева Чесма* у Власеницама, *Краљевићи* у зворничком, *Краљевац*, једна њива код Сребрника, *Краљевци* њиве у Д. Љенобуду, срез тузлански, село *Деспотовићи* у зворничком, *Проклета Јерина*, град у Зворнику, *Јеринград* у Шубину, *Ђурђевац* и *Ђурђев Град* у Осатици, све троје у сребрничком.

Називи села у маглајском по јужноме начину: *Васовине*, *Гостовићи*, *Драгова Коса* и *Перовићи* упућују на досељенике из јужних динарских предела.

Вл. Скарић мисли да нека имена могу да подсећају на колонизације из доба угарскога владања у XIII веку или пре. Тако нпр. Лудмер у сребрничком звучи на *Лодомерију*, а у селу Подгорју, срез тузлански, извиру *Литвица* и *Литва*. Прва утиче у последњу, а ова у *Оскову* која се с Гостиљом излива у Спречу. Сем тога Г. Скарић доводи име села Калесије у зворничком у везу са исламизованим *Калисијама* насељеним у XII веку код Митровице у Срему[26]). Он држи и да име *Јала*, приток Спречин, крије у себи предсловенски остатак, који би се могао довести у склад са грчком речју ἅλς, ἁλός = со и са немачком или келтском Halle.

IV.

Услед ратова, исељавања и разних, честих морија[27]) последњих столећа област је изгубила велики део свога старога становништва па су настале велике празнине у земљи, како народ прича и као што сведоче многи остаци од насеља зараслих у шуме, затим имена многих опустелих Градаца, Градина, Градишта, Градова, Кулина, Црквина, Црквишта и велико мноштво стећака у срезовима власеничком, сребрничком, зворничком и кладањском.[28])

Слом турске власти у Угарској и Србији, гладне године и пренасељеност у Полимљу, Црној Гори, Херцеговини, Далмацији, Средњој и Западној Босни гонили су људе у опустелу и плодну Тузланску Област.

Област је, међутим, издала приличан број становништва у суседне крајеве и даље земље. За аустро-турских ратова се много католичког света иселило у Славонију и Угарску, а Муслимани су селили у великом броју у Турску иза аустриске окупације и анексије Босне. Осат је дао Подгорини, Колубари и Лепеници 92 породице, а Јадру и Рађевини дала је остала област 75 породица.[29])

У области има сада по статистици од 1921. Православних 179.727 (43·31 %), Муслимана 171.196 (41·25 %), Католика 59.870 (14·42 %), Јевангелика 2.365 (0·57 %), Јевреја 1.445 (0·34 %), осталих 310 (0·07 %).

Православни и Муслимани живе у свима срезовима, а Католици у пет. Јевангелика има у бијељинском, тузланском и зворничком. Они су се населили иза аустријске окупације. Јевреји су расејани по варошима целе области, а најјаче су им групације у Бијељини, Тузли и Брчком, где је трговина најразвијенија. Има их од обе секте, Сефардим и Ашкенази. Нови, разнородни Католици су се иза окупације населили већим делом по варошима као чиновници, трговци, индустријалци и радници.

Сада се *Кашолици,* у главном, простиру по средини области у правцу СЈ у срезовима: брчанском (40%), градачком (31·6 %), тузланском (19·8 %), кладањском (8%) и маглајском (6%).

Католици српско-хрватског језика су великим делом досељеници из Средње Босне, али их има и из других крајева, а остао је и један мали део старинаца.

Старци из тузланских Брежака и једног дела Докња, села у тузланском, приповедају да су им преци избегли из Тузле због прогона од Турака.[30]) Прича се да су и Тузлани у општини Д. Махала, срез брчански и Тузлани у општини Г. Трамошница, срез градачки избеглице из Тузле с истог узрока. За тузланско село Мариновиће постоји предање да су старинци и да је њихов предак Марин казао Турцима тајне о положају војске „краља маџарскога“ па су му они за ту услугу дали земљу и ослободили га за увек од свију намета. Мариновићи су до скора били једино село у оном крају које није било укмећено већ су били „вазда своји и на своме.“ Једна јака старинска породица, Дивковићи, раширила се из Јелашака код Олова и има је данас у девет села среза тузланскога. И Бановићи су стара породица која је у прошлом и претпрошлом веку живела у четрнаест села среза тузланскога, а данас је има само у четири. По матицама се тузланске парохије види да су у почетку прошлога столећа Католици живели у тузланским селима Тињи и Добрњи, али их сад онде нема и вероватно је да су их одонуд дигли мухаџири. Католици су се расејали по оближњим селима, а једна је породица, презименом Чанићи, основала село које се по њеном имену прозвало. Није невероватно предање да је заселак Моранчани, близу Тузле, постао пресељењем становништва из садашњег муслиманскога села Морањци између Тиње и Спрече. Једна јака породица у Докњу, Драгошевићи, тврди да су јој се стари доселили из Далмације „из некакве Арљике“ (Врљике). Село Доња Вишћа у тузланском је преселило пре 90 година од Крешева. Старац Мијо Антић из тога села причаше 1907. године, а онда му бејаше 90 лета, да су се доселили „од глади под скуте Тузлапаше који земље доста имађаше.“ Ковачевићи у Љубачама код Тузле знају да су се доселили са Купреса има близу сто година пошто је Тузлапаша раселио Православне оданде. Досељеника из Дувна, Дувњака — Дувњаковића, има по селима Докањ, Дубраве, Парсело,[31]) Пасци и Погориоци. У тим селима, затим у Петровицама и Љепуницама има досељеника из Неретве, Неретљаковића, а Тољаковићи у Брешкама су доселили из Тухоља у срезу кладањском. Селу Стојчићи у кладањском матица је у Стојчићима код Крешева. Породица Цигељ у тузланским Пасцима потиче из крешевских Стојчића и чува предање да су им се преци у Крешево доселили „однекле између Никшића и Србије“. По осталим селима среза тузланскога има досељеника од

Травника, Бугојна, Лијевна, Жепча, Вареша, Крешева, Фојнице, Раме, Доње Херцеговине и Далмације.

У тузланском селу Хусину има једна породица презименом Матузовићи. У матицама парохиским је она забележена у почетку прошлога века још у четири села. Сада их има и у Д. Махали, срез брчански, са надимком Москаљевићи.[32]) И међу руским избеглицама у Сарајеву налази се сада једна породица са презименом Матузов.

У селима маглајскога среза Брадићи, Глобарице, Љубатовићи, Радунице живе породице са презименима Банде, Беванде, Борози, Дустери, Слишке, Томаси која упућују на њихово порекло из Доње Херцеговине и Далмације. У Глобарици има једна породица са презименом Бјелопавлићи.

За Католике у брчанском и градачком се држи да су доселили из Средње Босне и од Жепча сем горе поменутих Тузлана и селâ поред Саве: Видовице, Домаљевац, Гребнице, Д. Махала, Орашје и Угљара. За њих се приповеда да су дошли из Славоније. Њих држе неки, због извесних језичних особина, акцента у говору и њихове црномањасте комплексије, за Црногорце који су пре 2½ века преселили у Славонију.

У тим срезовима има породица чији су преци дошли као војни бегунци „из Прека“ још за Марије Терезије.

Муслимани су се досељавали у област као чиновници из Турске и као мухаџири из Угарске, Славоније, Далмације, Хрватске, Србије и Црне Горе. У Сребрницу, Зворник, Бијељину, Јању, Јањаре, Брезово Поље, Брчко, Орашје, Бос. Шамац, Грачаницу, Тузлу дошло је мноштво мухаџира из Ужица, Сокола, Ваљева, Шапца, Београда, Крупња, Лознице, Лешнице за време првог, после другог устанка и након предаје градова. У Брчком, Градачцу, Тузли, Зворнику и њиховој околици има досељеника из „Унђуровине“, од Будима и Темишвара. Мухаџири су се збијали нарочито по варошима и око градова Сокола, Сребрника, Маглаја, Грачанице, Градачца, Теочака, Кушлата, Зворника, а за најновије мухаџире из Србије су оснивана и нова места, Бос. Шамац и Брезово Поље.

Становници сеоских махала под именом „Арвати“ на Спречи, под Коњухом, у општинама Бабуновићи и Сладној, срез грачанички и Фалешићи, срез тузлански и засеока „Арвачићи“ у општини Калесији, срез зворнички, тврде да су им преци доселили из Хрватске („од Арвата“), а села Лике у власеничком и тузланском чувају предање да су им стари пребегли из Лике јер нису хтели да се покрсте.

Никшићâ има у Тур. Скочићу, Тур. Шепку и Козлуку у зворничком и никшићских цигана у тузланском Сељубљу. Даље има новијих досељеника по варошима, варошицама и многим селима из Билећа, Фоче, Коњица, Травника, а исто тако приличан број Арнаута и Арнауташа који су дошли од Ђаковице и Призрена као салебџије па се многи и станили. Тако је настао заселак Арнаути у општини Улишњак, срез маглајски и у Бијељини Арнаутмахала.

У власеничком селу Шехерџику живи муслиманска породица Џакари. За њу веле да је порекла маџарскога. Они сеју белицу пшеницу какве у околици нико сем њих нема, плету плот у косо и зову га „маџарплот“ и до скора су имали једну воденицу која се звала „Маџаруша“. И за Делиће у зворничком Краљевићима се прича да потичу од Маџара; „зато и јесу зли и несрећни“ веле за њих њихови суседи.

Беговске породице тврде да су пореклом из Анадола и пошто се не служе „беговским писмом“ као бези на Херцеговини, у Полимљу и

Г. Подрињу сматрају то неки поузданим знаком да бези Тузланске Области нису потомци наше средњевековне властеле. Једино се још говори о Тузлићима да потичу од Цветка Алтомановића и за Узеирбеговиће у Маглају да су род Кандићима у Српској Брусници, срез маглајски. За муслиманска села Петровице, Бановиће, Осјечане, Пољица, Рибницу, Трештеницу и Туловиће у тузланском, затим Прњавор и Миљановце у зворничком, онда за Вукотиће, Миланковиће, Ковачиће, Букови До, Гојаковиће, Гојсалиће и Колаковиће у кладањском постоји тврђење да су преци великога дела становника у тим селима примили ислам. У Миланковићима има поток који се зове „Миличина Вода", а у Колаковићима чесма „Митровац". Нађена је једна стара читуља са записом сiя читула Гоюака, пїсасе 1741.[33]) Међутим данас нема у тим селима ниједне крштене душе. Муслимани села Братељевићи у кладањском свраћају о Ђурђеву дану пролазнике и мимохоце па их части шербетом. У муслиманском селу Гојсалићи, срез кладањски, била је једна јака породица презименом Гојсалица, која је, по казивању, била старинска и сад је више нема, одселила се 1900. у Турску. У општини Теочаку, у којој живе сами Муслимани, има једна махала по имени „Крст", којој припада воденица „Калуђерица" са две њиве „Калуђерице" на реци Растошници и једна страна коју зову „Челиње". По целом Теочаку има мноштво стародревних липа и подивљале лозе. У селу Снијежници те општине има у огради муслиманског гробља осам средњевековних стећака. Пре 27 година је нађен запис на једноме под којим је лежао Весеоко Голубовић.[34]) Исти је случај и у селу Бановићима, срез тузлански, где се Муслимани сахрањују у гробљу око стећка Божићка Бановића.

У Миљановцима, Прњавору, Калесији у срезу зворничком и Вуковијама у тузланском има неколико муслиманских породица које потичу од робиња доведених из Србије 1813. године. И жена Тахиркапетана Узеирбеговића у Маглају, Ружица, била је робиња из Србије.

За порекло неких муслиманских породица су карактеристична њихова презимена, нпр. Араповићи, Арнаутовићи, Биоградлије, Бишћевићи, Будимлије, Ваљевци, Видинлије, Крупањци, Куносићи,[35]) Кучукалићи, Лознице, Никшићи, Новалије, Пешталићи, Поњавићи,[36]) Сарајлићи, Сокољани, Скопљаковићи, Требињчевићи, Туркушићи, Ужичани, Ушћуплије, Фочићи, Херцези, Шапчани итд. Исто тако су карактеристична за порекло и регионална имена неких муслиманских насеља, нпр. Бошњаци у општини Бријесници, срез грачанички, Бошњаци у општини Јагодња, срез сребрнички, Хераћи у општини Лука, срез сребрнички, Хере у општини Г. Лукавица, срез тузлански, Херићи у општини Рајинци, срез зворнички, Херске Куће више Г. Јасенице у тузланском.

Муслимани су по срезовима распоређени овако: у тузланском (64·9 %), кладањском (63·5 %), грачаничком (57·7 %), маглајском (39%), власеничком (32·6 %), градачком (32%), брчанском (27%) и бијељинском (22·4 %). Они данас по варошима образују већину од преко 50.000 душа; међутим Православни броје само 11.000, а Католици тек 8.000 варошана у целој области.

Православних има у Тузланској Области 179.727 (43·31 %), а настањени су у срезовима овако: у бијељинском (70·5 %), власеничком (66·3 %), зворничком (55·5 %), маглајском (54%), сребрничком (49%), грачаничком (41%), градачком (36%), брчанском (32%), кладањском (31%), и тузланском (14%). Православни су најгушће насељени око средњевековних манастира.

Ново становништво православне вере је досељавало с Југа путем преко Романије, а нешто низ Босну, и са Запада с леву страну реке Босне.

Досељеници са Запада потичу из бањалучког и травничког округа, а настањивали су се у срезовима маглајском, грачаничком и градачком.

Досељеници с Југа, из Старога Влаха, Полимља, Горњег Подриња, Херцеговине, Црне Горе и Седмеро Брда, настањивали су се у свима срезовима.

С леве стране Босне су долазили досељеници из Врбање, дервентског, прњаворског и тешањскога среза, сем тога још из планинскога краја Влашића и његове околине.

Међу овима су данас најмногобројнији Миљевићи и Ста̂кићи у маглајском. Они кажу да је њихов предак Миљ дошао из Врбање у Г. Бријесницу, па се оданде преселио у село Миљевиће које се по њему и прозвало. Његов унук Ста̂ка отишао је у Васо̀вине, пошто је то село услед куге и затора Муслимана у њему опустело. Они сем тога тврде још да је Миљ доселио у Врбању из Црне Горе.[37]) Миљевића има данас 35, а Стакића 25 кућа.

С леве стране Босне су, по казивању, дошли и Васиљевци под Озреном, којих данас има са бранственицима расејаним по грачаничком срезу преко сто домова. Они тврде да су пореклом Васојевићи и бежећи од прогона турскога зауставили су се најпре у гатачким Коритима, па су онда прешли у Љевањско Поље, а оданде се преселили у Српске Гостовиће у маглајском. Од три брата један је одселио у тешањски срез, други у Србију, а трећи се, Васиљ, преселио под Озрен и то се насеље по њему прозвало Васиљевци. Родбине им је још остало у Српским Гостовићима са презименом Дабићи.[38])

Пошто је манастир Возућа опустео нестајало је и народа из његове околице. Неке су се породице упутиле низ Босну и станиле у равном делу среза градачког и у брчанском. Од њих једна свештеничка, Јовановићи, населила се у Обудовцу.[39]) Празнина у Возућој после се попуњавала досељеницима из тузланских села Д. Госовице, Рибнице и Осјечана.

Приповеда се да су мухаџири истиснули православно становништво из околице Сребрника, из Папраће, Козлука и Орашја. Житељи од Сребрника су се, веле, разишли нешто по бијељинском, а нешто по грачаничком срезу. Становници из Папраће су одселили у Д. Осјечане, срез грачанички и онде основали махалу Папраћане. Козлучани су отишли у бијељински Модран и основали махалу Козлучане. У Папраћи су се населили Муслимани из Будима, у Козлук и Орашје Ужичани.

У села среза градачкога Ћехајиће, Леденице, Сребрник, Д. Мионицу дошли су мухаџири из Угарске. У Сребрник се, кажу, станио шех Синанефендија из Будима и оставио иза себе вакуфе у Сребрнику и Бабуновићима, срез грачанички. У Д. Мионици има и сад махала „Кузмановина“ са „Милином Водом“ и „Милином Крушком“. Прича се да су Кузмановићи одселили у Товарник у Срему и да их још онамо има. За Српске Срнице, у градачком, веле да су им стари из Херцеговине, али не знају из кога краја. За неке се породице у равноме делу среза градачкога тврди да потичу из Бос. Крајине, Лике и Црне Горе. Стојићи у Милошевцу кажу да су им се преци доселили „из Врљике на води Цетини“ јер нису хтели да преверe. Ђукићи у Поребрицама кажу да су им стари од Андријевице у Црној Гори.

Становници Борове Главе, у маглајском, веле да им се предак доселио из Куча и звао се Никач Никачевић.[40]) Г. и Д. Раковац, у ма-

глајском и Српску Драгуњу, у тузланском населили су Гласинчани.[41]) Пошто им је у Раковцу отешњало неки су се дигли у Озрен па онде искрчили и основали село Брезике. У селима маглајским Д. Пакленици и Брусници има Херцеговаца, у Трбуху досељеника од Плеваља, а у Милином Селу Старовлашана.

У селима среза грачаничког: у Лохињи има досељеника из Невесиња, у општини Палежници постоји насеље Херцеговци са 25 кућа, села Бољанићи и Какмужи чувају предање да су им преци доселили од Плеваља, а на левој страни Спрече има знатан број Васиљеваца испод Озрена. Становници Купреса у општини Кожухе кажу да су им стари дошли са Купреса.

Досељеници с Југа су долазили право из својих предела у нова станишта или правећи етапе у Дрини око Фоче и Горажда, на Гласинцу, око Сарајева, а нарочито у Бирчу који је био најјача и најдужа етапа њихова. Они који су непосредно дошли из старога краја, и то скорашњи, памте предео из кога потичу, а старији се досељеници сећају само широке области па и ту је настала пометња. Они који су доселили пре аустриске окупације имају шири појам за Херцеговину, у коју убрајају Пиву, Дробњак, Никшић, Бањане, него они што су касније дошли. Ови те крајеве рачунају у Црну Гору. Има их који те две области не умеју да разликују па одговарају да су им стари „озго из Црне Горе и Херцеговине". Има их који држе да је и Колашин у Херцеговини, а исто тако и Горње Подриње, па чак и Гласинац. Посављацима је и Бирач херцеговачки јер *донде допиру опанци од опуте и беле доколенице.* Они пак који су се посредно досељавали сећају се само својих етапа.

По таквим испитивањима има „Црногораца и Херцеговаца" у бијељинском, „Херцеговаца" у свима срезовима, „Црногораца" у четири среза (Власенице,[42]) Кладањ, Зворник, Бијељина), Гачана[43]) у шест срезова (Власенице, Кладањ, Сребрница, Зворник, Тузла, Брчко), Пивљана и Дробњака у четири среза (Власенице, Кладањ, Сребрница. Зворник), Никшића („од Никшића") у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Бијељина), „од Требиња" у четири среза (Власенице, Зворник, Грачаница, Брчко), Граховљана и Голијана у три среза (Власенице, Кладањ, Зворник), Билећана у три среза (Власенице, Зворник, Тузла), Бањана у два среза (Власенице, Зворник), Невесињаца у два среза (Зворник, Грачаница); „од Стоца" у једном срезу (Зворник), Бјелопавлића у два среза (Власенице, Сребрница), Пипера у два среза (Брчко, Бијељина), Васојевића у два среза (Маглај, Грачаница), Куча у једном срезу (Маглај), Полимаца[44]) и Колашинаца у пет срезова (Власенице, Сребрница, Зворник, Кладањ, Грачаница), Старовлашана у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Маглај), Дрињака у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Бијељина), Бирчана у шест срезова (Кладањ, Сребрница, Зворник, Бијељина, Брчко, Тузла), Гласинчана у три среза (Кладањ, Тузла, Маглај), „од Сарајева" у два среза (Власенице, Кладањ).

Сем досељеника с Југа и Запада има породица и из других крајева. Вукићевићи у власеничким Осмоцима тврде да су им стари из Србије, Пајкановићи у Вукосавцима,[45]) срез зворнички, из Пећи, Ђаковићи у Богутову Селу, срез бијељински, из Ђаковице, Ећимовићи у истом селу „из Грчке", Станишићи у Чанаклијама и заселак Сријемци у Прибоју, срез зворнички из Срема, Настасићи у Возућој из Жупање у Славонији, Панићи у грачаничкој Спречи од Крушевца, Урумовићи у власеничком и зворничком „од Урумелије", Матићи и Кузмановићи у грачаничкој

Копривни „из Старе Србије", Ћеткашевићи, Коморџићи и Лазићи у Поребрицама, срез градачки, „из Арнаутлука".

У зворничком имају две породице за које се тврди да су им дедови дошли као Католици, један из Габеле са Неретве, а други од Брчкога. Прича се да католичка породица Цвијетићи у Брчком потиче од православнога деда Мића, који се доселио из Херцеговине у католичко село Хусино крај Тузле где се оженио католичком девојком.

Осаћани тврде да су старинци и најпре су, веле, живели у Божићима који су дали „двадесет сабаља у бој на Косово". Становници села Крнићи у Осату славе Мратињ дан и причају како их је цар Душан силом превео у православну веру и наредио им да славе његова оца.

Православни у маглајском селу Смрдину сматрају себе старинцима јер нису никад кмети били. У Српској Калесији, у зворничком, има једна породица од 15 кућа, презименом Зољићи, у којој постоји предање да су старинци и да су живели у оближњем селу Прњавору, на манастирском добру, па их оданде протерали мухаџири из Будима. У Грабовици, срез власенички, под градом Велединoм, живе две породице, Ђурићи (9 кућа) и Настићи (5 кућа), које тврде да су старинци и да потичу од Маџара.[16] За Прелиће у зворничком Прибоју кажу да су староседеоци, а има их 7 кућа и сви су необично малога раста. У селу Папраћи има једна породица православне вере презименом Будими. За њих кажу да им је предак дошао из Будима с Турцима мухаџирима као њихов коњушар.

Међу досељеницима с Југа има још очуваних презимена под којима су се они и доселили у Тузланску Област, а то су: Авдаловићи, Аћимовићи, Бајагићи, Беате, Бискуповићи, Бјелановићи, Бјелогрлићи, Бјелошевићи, Бобари, Бодироге, Бојовићи, Бошковићи, Буићи, Булајићи, Виторовићи, Вишњићи, Вукојловићи, Вукотићи, Вучићевићи, Гвозденовићи, Глоговци, Глођајићи, Говедарице, Грковићи, Грубачи, Делићи, Деурићи, Добријељевићи, Додери, Докнићи, Дракулићи, Дучићи, Ђајићи, Ђерићи, Жугићи, Жуже, Зеленовићи, Зечевићи, Зиројевићи, Зубановићи, Иванишевићи, Јокићи, Калабићи, Капори, Капурани, Кашиковићи, Кезуновићи, Кекићи, Килибарде, Кљештани, Колаковићи, Комљеновићи, Копривице, Кораћи, Косјерићи, Кујачићи, Кулићи, Лакићи, Лекићи, Лелековићи, Лечићи, Липовци, Љешевићи, Лојовићи, Мазићи, Маловићи, Милићевићи, Миловићи, Миљанићи, Мировићи, Муњићи, Мучибабићи, Огњеновићи, Пејановићи, Пелемиши, Перендије, Пешикани, Пијуковићи, Предоји, Пушарићи, Радовићи, Радуловићи, Ребићи, Реметићи, Ранчевићи, Салатићи, Сарићи, Сенићи, Сикимићи, Слијепчевићи, Соколовићи, Срдановићи, Старовићи, Старчевићи, Сунаре, Сушићи, Тасовци, Терзићи, Тијанићи, Тракиловићи, Турунташи, Ћаласани, Ћеловићи, Ћоровићи, Ћосићи, Ћуковићи, Уљаревићи, Шакоте, Шандари, Шаренци, Шарчевићи, Шиљци.

Сем тога има велики број породица у власеничком, сребрничком, зворничком, бијељинском и тузланском са надимком Хере, Херићи, Херкићи и заселака са тим називима.

Сем Срба и Хрвата православне, муслиманске и католичке вере има у области мањина цинцарских, каравлашких и циганских, које су се населиле у турско време и сем њих још разнородних Католика, Јевангелика и Јевреја који су доселили после 1878. године.

Пре 150 година дошло је из Маћедоније око 15 породица *Цинцара* у Бијелу, Зовик, Модричу и Поребрице, у срезовима брчанском и градачком. По причању њихових потомака стари су им дошли „ферманли", довела

их, веле, турска власт као веште трговце јер трговаца онда у оним крајевима није било никако. Сем Модриче су та негда имућна и трговачка места сада незнатна села, а у прошлом је веку сам Зовик имао 12 хаџија. Из тих места потичу неке трговачке куће у Брчком, Тузли и Грачаници. Отуда су и чувени београдски Крсмановићи. Потомци тих кућа памте свој корен и поносе се својом културом у комфору, трговачким знањем и умешношћу. „Нисам ја од ваше сељачке расе" говораше један нервно истанчали изданак мајевачких Цинцара при обавештавању о његову пореклу.

Они су се потпуно пословенили и нико међу њима не говори језиком својих предака. Неки су се и посељачили.

Каравлаха има око 1500 душа. Они живе сталним животом у Батковићу и Модрану у бијељинском, Лопарама, Кусоњама и Каменици у зворничком, Јадру у сребрничком, Кнежини, Симићима, Пурковићу у власеничком, Шпионици у градачком, Возућој у маглајском и Маочи у брчанском. Дома говоре влашки, али знају добро и српско хрватски, вере су православне и славе св. Петку. Пређе су се бавили мечкарством, а сада живе од прављења дрвеног посуђа и свирања. Насеља им леже на терену где има јоховине.

Белих Цигана, муслиманске вере, има по свима варошима, варошицама и многим селима. Они се баве ковачким занатом, месарством или живе као претрге, а женскиње им служи по имућним, нарочито муслиманским кућама. Воле песму па забављају и други свет њоме Женскиње се њихово до скоро бавило чочечким послом све док га нису замениле свирачице и слична врста чељади из бивше Аустрије и Мађарске. У сребрничком срезу има Белих Цигана досељених из ужичког округа. И ако су муслиманске вере они примају полажајника први дан Божића и кољу тај дан петла или ћурана.

Циганске махале у Бијељини, Сребрници и у брчанском селу Шатоdoвићима зову се „Киптијак".[47]) Тако се до аустриске окупације и у Тузли називала тим именом једна махала која се сада зове „Циганлук".

Црних Цигана (Гурбета, Фирауна, Чергаша[48]) има у области око 1000 душа. Они зими живе у срезовима брчанском, градачком, клaдањском сребрничком и власеничком, па чим пролеће ослави дигну се и ходају од места до места. Циганке просе и врачају, а мушки се баве ситним ковачким послом. У последње се доба почињу занимати и ратарством и боље приањају за занате, ковачки и котларски, сем тога иду и на лакше послове по индустријским етаблисманима.

Њих статистика рачуна у Муслимане, али им Муслимани не дају међу се, у џамију их не пуштају никако и држе да се Циганин, и Бели и Црни, може у Ислам примити тек онда пошто се претходно покрсти. Велика је реткост да Црни Цигани траже хоџу или кадију. Они се рађају, венчају и сахрањују и без њих. Сем тога се они и не обрезују. Они се лако жене и лако разводе. Дешава се да жена промени по неколико мужева па се, најзад, опет врати првоме супругу. У последње се доба стабилизују бракови и код њих и то код оних Цигана који су нешто закућили и окућили се. Гробаља немају нити ко зна како се сахрањују, а они неће ништа о том да говоре.

Своју браћу Беле Цигане зову подругљиво „арлијама", а и Бели Цигани ревно настаје да буде што већи размак између њих и њихове црне својте коју презирно Гурбетима зову.

По Бр. Стакићу они себе зову *Ром*, у множ. *Романе*, а свој језик *ромешћи*. Језик им је веома сиромашан и има у њему мноштво турских

речи, а бројеви су им, закључно до десет, грчки. Много се служе речима из нашега језика. Глаголској основи додају „сарав“, и то им представља садашње време. Нпр. од ради—ти доцатком „сарав“ направе презент радисарав = радим. Инфинитива немају већ се служе описно, нпр. џавте совав = идем да спавам. У молитви спомињу Бога (дел, вок. девла) и два велика свеца које не именују, али се мисли да су то Св. Илија и Св. Никола. Првога зато што се боје грома, а другога јер је заштитник путника.

V.

1. Српско хрватско становништво се служи јужним говором и нагласком. До пре три деценија се међу Муслиманима у Тузли чуо стари нагласак у ген. синг. жен. рода (водê, кахвê) више него данас. Од западног изговора су се код све три верске групе очували трагови у речима: „сикира“, „сидио“, „бижи“, а код Муслимана и Католика се чује „Јурјев дан“, м. Ђурђев дан. У појужњавању се чују претеривања, нпр. мјеран м. миран, зјед м. зид. Католици кажу пес, Пилип, пратар (м. фес. Филип, фратар), сем тога за редне бројеве имају наставак *ски,* нпр. једанески, дваески, триески. Православни и Католици не изговарају глас *х,* а Муслимани редовно. Примећује се склоност ка скраћивању, нпр. м. дјетета, дјетету кажу дйјета, дйјету, кôц м. колац, куруз м. кукуруз, нипут м. ниједан пут, градачки м. градачачки, неш м. нећеш ит.д.

Велики део муслиманскога становништва у вароши Маглају служи се екавским изговором и показује још нека заношења у говору, нпр. холи м. хоћеш ли, боје м. боље, поје м. поље ит.д.

Становници католичких села поред Саве у градачком и брчанском срезу наглашују овако: Дȍма̑љевац, Копа̀нице, Толѝса, Угља̀ра, даље кажу: у Видовица̄, Копаница̄, на кола̄, ге, ниге (м. где, нигде).

2. Народ српскохрватскога језика у Тузланској Области јесте високог раста и мешовити тип превлађује, за њим долази мрки па онда светли код све три верске групе, а по индексу главе је становништво највећим делом брахикефално. Житељство брдских крајева су, у главном, висока, витка и коштуњава чељад, а становници Посавине нагињу угојености.

Каравласи и Црни Цигани су већином средњег стаса, мрке масти, црне косе и дужице, а по индексу главе су долихоидни. У последње се доба међу децом каравлашком и гурбетском опажа мешовити тип. Каравласи су гојнији, а Гурбети су обично мршави.

Код Белих Цигана знатно превлађује мрки тип, али су прошаране и мешовитим, те се неретко виђа циганске чељади модрих очију, беле коже, светле косе.[49]

Сељаци православне и муслиманске вере веома се ретко жене Каравлахињама, одн. Циганкама, а Католици никако. Сељак осећа извесну одвратност наспрам тога страног типа; међутим има по варошима бракова са женама белорасног типа иако другог језика и туђе вере. Године 1921. је у области било 87 мешовитих бракова међу чељади православне и католичке вере. Има бракова између Хришћана и Муслимана, Хришћана и Јевреја, али су веома ретки.

3. Од ређих обичаја постоји тетовирање код Католика, а Православни и Муслимани држе лети молитве и дове по селима у одређене дане. Православни у маглајском не напијају здравица а подсмевају се сељацима из тузланскога који без долибаше не умеју да славе крсно име. У маглајском, клаđањском и власеничком се много чују гусле по

кућама. Код Муслимана у маглајском се задржао обичај да уче соколове, копце и јастребове за лов на препелице.

4. Традиција је најјаче очувана међу Православнима, особито у брдским крајевима где се сточарство негује и још уз гусле пева. Они знају да су нацији дали неколико истакнутих личности и да су *Бирчанин Илија* и *архимандрит Мелентије Стефановић* из Бирча. За Илију тврде да се родио у селу Кострачама и да му је онде још остало родбине која се сада зове Симеуновићи, а Хаџи Мелентије да је био од породице Плаколовића која и данас живи у Бирчу. *Зеко* се *Буљубаша* родио у зворничком Бријесту и звао се Селаковић. Родбина му се сада презива Мркоњић и Остојић. *Војвода Симо Катић Прекодринац* и *Кнез Иво од Семберије* били су родом из Дворова у бијељинском, *Филип Вишњић* из зворничке Трнаве, а *војвода Максим Крстић* такођер из Тузланске Области, али није утврђено из кога среза. Прота Матеја Ненадовић пише у својим „*Мемоарима*" да се његова породица доселила из Бирча у Бранковину. У једном запису од 1718. се види да су *оборкапетан Вук Црнобарац*, „страшан Турком на Крајини" и његов брат *Капетан Трифун* били родом из Зворника.[50]) Зворничани се поносе што су очували место у гробљу где је сахрањен Змај од Ноћаја. Много се прича о хајдуку *Крсту Шаренцу* који је у другој половици XVIII века четовао по власеничком и кладањском, даље о проти *Стевану Аврамовићу* и његовом устанку у Посавини 1858. и о *Јовици Максимовићу* који је четовао три године иза аустриске окупације по срезовима тузланском, зворничком и бијељинском.

Народ, нарочито у источном делу области, много спомиње *Проклету Јерину* како је зидала куле и градове и изградила калдрму од Спрече преко Бишине и Јаворника на Кривају, спомиње даље *Филипа Маџарина*, а у бијељинском Црњелову „Татове широкијех гаћа" о којима ништа више не зна.

У сећању су остали *Хусејин Капетан од Градачца* и *Алипаша Видајић* да су се дизали на Султана, а веома је жива успомена на *Личанина Омерпашу* по коме се још броје године („прије", „послије Омерпаше", „кад је Омерпаша био први пут, други пут у Босни").

5. Народ, истина, не зна, али је историја забележила имена истакнутих људи из ове области, а ти су:

Фра Матија Дивковић из Јелашака у кладањском (1563.—1631.), који је написао *Наук Крстјански* „слови серпскиеми", а језиком „босанским", „словинским" и „нашким".[51])

Муслимански песник *Мухамед Хеваји Ускјуфи* родио се 1601./2. по свој прилици у Тузли коју он у својој песми *Илахије на српском језику* зове „Доња Солан". Он је, по Вл. Ћоровићу најзнаменитији од свију старих песника и језик му је прилично чист од турцизама. Он је био задахнут великом верском толеранцијом и први је испољио свест о националном пореклу свих Босанаца без разлике вере у својој песми *Позив на вјеру на српском језику*.[52])

У Г. Жабарима, срез брчански, родио се *Васа Пелагић*, а из Модриче су била *два песника Карабеговића*.

Д-р **Ристо Јеремић**

[1]) Попис становништва г. 1921. — [2]) D-r Č. Truhelka, Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u prehistoričko doba, Sarajevo 1914. p. 46—59. — [3]) V. Radimsky, Rimski grad Domavija, Гласник Земаљског Музеја г. III. књ. I. p. 1. — [4]), [5]), [8]), [9]), [10]), [16]), [17]) K. Jireček, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des

Mittelalters, Prag 1879. — [6]) [7]) И. Руварац, Годишњица II. — [11]) Кнез *Вучихна Брателевикь*, 1432. — 39., властелин војводе Радослава Павловића; *Будисавь Гонсаликь*, 1332, властелин Стефана бана босанскога; *Кнез Драгиша Гонсаликь* 14.9 — 33., род војводи Сандаљу; *Кнез Радосав Прибоевиħь*, 1405., властелин краља босанскога Твртка II., Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, Биоград 1873. — *Branko Gojsalić* dictus Maslić de catuno Novachi Mivilovich 24. VII. 1392. P. Skok, Гласник З. М. XXX. — [12]), [13]), [14]) [15]) Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд 1902, 1903 и 1905. — [18]) D-r K. Horvat, Novi histori,ski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja, Гласник З. М. XXI. 1. — [19]) Д-р Ф Милобар, Два савремена извјештаја о Босни из прве половине XVII. стољећа, Гласник З. М. XVI. [20]) [21]) D-r G. Bodenstein, Povijest naselja u Posavini god. 1718—1739. Гласник З. М. XIX., XX., XXIV. — [22]) J. Цвијић, Насеља српских земаља књ. I.—XII. — [23]) *Бабоуна*, црква је трескавачка имала земље у Богомили в Бабунѣ, кто рече *бабоунску реч* итд. Дан Рјеч; *Божиħко Бановиħ* на своеи земли на племенитои на Драмешини (у тузланским Бановићима), Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи; *Дубровчанин Прибиль Бановикь*, 1412.. *Кнез Вучиуна Бановикь*, 1454., властелин синова војводе Радослава Павловића, Дан-Рјеч; *Бѣлошевь брѣгь*, селу Великој манастира Дечана ишла је међа... и конь Бълошева брѣга оу дѣль; *Кнез Стипица Билошевиħ*, властелин босанскога Краља Дабише 1395 Дан-Рјеч; *Bêloš, Belusius* de Dulcinio mercator 1372., Familie Bellosii in Cattaro г 1330., K. Jireček, Die Romanen Dalmatiens; *Богоѥ Богоуштовиħь* један од људи у Гричареву које краљ Стефан Дечански даде Дечанима да буду сокалници, Дан-Рјеч.; пратилац Остоје Паштровића, поклисара Радослава Павловића на Порти звао се *Богуш*, D-r Ć. Truhelka, Гл. З. М. XXIX; *Тврдиша Богушовиħ*, посланик Исабегов, D-r Ć Truhelka, Tursko-slov. spomenici dubrovačke arhive, Sarajevo 1911.; у матицама тузланске парохије писано до г. 1840. *Бокајевиħи*, а после Бокавићи; *Bergullus* advocatus in Zara 1134, und familie *Bergulli*, K. Jireček, Die Romanen; Радас *Брановиħ*, D-r Ć. Truhelka, Stari popis zemalja carskoga hasa u Foči, Гл. З. М. XXVII.; између људи које цар Стефан даде цркви у Призрену беше *Боуакь Наглишикь*, Дан. Рјеч.; два Дубровчанина Палко и Лукша *Вишановиħи*, 1406, Дан. Рјеч.; 1373. *логофет* Ђурђа Б лшића *Вишко*, 1422. властелин деспота Стефана *војвода Вишко*, Дан. Рјеч.; *Херак Вранеш*, канц лар Исабегов, *Вук Вранеш* посланик Синанбегов, D-r Ć. Truhelka, Tursko-slov. spomenici; *Власи Вранешевиħи*, P. Skok, Гл. З. М. XXX.; *Вукела Белобрадо, Вукело Вукшиħ*, D r Ć. Truhelka, Гл. З. М. Radogna Vuchotich. 1470 XXV. XXVII.; *Кашун Вучихна* 5. XI. 1403. P. Skok, Гл. З. М. XXX., *Вук Вучихниħ* Чихорић 1411., К. Јиречек, Гл. З. М. IV., *Г.* и *Д. Врсиње* у срезу власеничком. Seit 1318 wird Vrsinje (Versigne) als eine Landschaft auf dem Wege von Trebinje bis zum Meere bei Castelnuovo zwischen den Bergen von Canali und der Gruppe des Bergriesen Orjen erwähnt, heute ist aber der Name vergessen, K. Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien p 33; *Гоѥкь Драгосалиħ*, 1392., властелин Краља Дабише, *Гоıакь Драгошевиħь*, властеличић Твртка I. 1387., *Гоıакь Мирошевикь*, 1399., човек госпође Владе; на једном стећку у зворничком селу Трначко стоји: А тои писа *Гоичин попь*, Љ. Стојановић, записи; *Грич* m. брежуљак, главица, непозната постања, Акад. Рјеч.; Vladna filia quondam *Daboe* de Blatca de regno Rassie, D-r Ć. Truhelka, Гл. З. М. XXV.; *Драгилѣювь* поток, Дан. Рјеч.; *Драгоунь*, име мушко, Дубровчанин *Драгунь Моисѣрь* између 1100. и 1200., један од Влаха које је Краљ Стефан Првовенчани дао Жичи и један од Влаха које је Краљ Милутин дао Грачаници, Дан. Рјеч.; стока властелина *Жуна* Сарачића, К. Јиречек, Гл. З. М. IV; Аньдрѣи *Злашь*, 1254.—56., презиме кнезу дубровачкому; *Ивоѥ*, човек који би постављен у Дечанима да пази на калуђере по смрти Краља Дечанскога, Дан. Рјеч; на повељи Твртка II, 1432., забележен је као дубровачки поклисар *Живко Јакешиħ*, Дан. Рјеч, D-r Ć. Truhelka Гл. З. М. XXIX; међу Власима које је Краљ Милутин дао Хиландару један беше Гюрьгь *Калиманикь*; *Какьмужь* Одрамьчичь, властелин великога бана Матије 1249., Дан. Рјеч.; коморник *Радое Краичиновикь* у једној дубровачкој потврди 1466, *Ахмед Крајчиновиħ* 1500., D-r Ć. Truhelka, Spomenici; *Костирево* 1417; *Кончинь*, име мушко. *господин Кончинь* у пријатељству с Дубровчанима 1406, Дан Рјеч; *Кострьць катун*, *Кострьчанинь* човек из Кострца, Дан. Рјеч.; *Липѣновиħь*, Ст. Новаковић, Гласник XLII.; Дубровчанин Андрија *Лисовиħ*, закупник оловске царине, у писму Султана Бајазита II., 1486., D-r Ć. Truhelka, Spomenici; *Магновиħ*, Ст. Новаковић, Гласник XLII.; *Кашун Малешевац* у билећском, P. Skok, Гл. З. М. XXX.; *Миланько*, Ст. Новаковић, Гласник XLII.; *Миросавь* човек војводе Ђурђа и кнеза Вукића 14.5.—7., *Дубровчанин Миросавь* Богьчиникь 1399.; 1435. умре *Радосавь Михаліевикь* вѣлики воевода, Дан. Рјеч.; *Machoe* ein in Dulcigno und Cattaro übliches Diminutiv, K. Jireček, Romanen, *Милковиħи* D-r Ć. Truhelka, Гл. З. М. XXV. XXVII., D-r G. Bodenstein, Гл. З. М. XX.; *Озрьн* и *Османь*, мушка имена, Дан Рјеч.; *Власи Pozarnichi*, 1434., у билећском, P. Skok, Гл. З. М. XXX., Влькосав *Познановикь*, 1415., Дан. Рјеч.; *Прибиħь*, властелин Твртка II., Поурьча, м. име, *војвода Поурьча*, Дан Рјеч.; посланик војводе Сандаља Дубровчанима 1348.: *Раделю Крьстюнина*, Дан Рјеч.; *сьшник Војислав Радошевиħ*, К. Јиречек, Историја Срба I. 92.

гостъ Радинъ, D-r Ć. Truhelka, Гл. З. М. XXIII.; *Радовьць*, име мушко: човек војводе Радослава Павловића Радовьць Крьстіанинь 1422, Добровить *Радовчикь* 1249. Дан. Рјеч; Обрад *Радовчић* око 1463, D-r Ć. Truhelka, Spomenici; *Дубровчанин* Богша, Андреіа Ѩкша *Рашковикь* 1413., *Деіань Рашковикь* у Срему 1414., властелин Краља Твртка II и Херцега Стевана Кнез *Юраи Рашковић*, 1342.—53., Дан. Рјеч.; *Радача*, женско име од мушкога Радац, К. Јиречек, Гл. З. М. IV., Сељубље. можда од имена *Всељуб*, Вл. Скарић; *Стрѣзь*, Стрѣзо, име мушко, Стрѣзовићь, између људи у катуну Драгољевцима које цар Стефан даде цркви Арханђеловој у Приарену један беше Инослав Стрезовикь, Дан. Рјеч.; *Трамошница*, *Црѣмошьна*, Ст. Новаковић, Гласник XLII.; сремужа, сремуша, Bärenlauch, Waldlauch, allium ursinum L., Вуков Рјечник; *Стојан Утоловић*, *Драгое Јунoшић-Тупковић*, Гл. З. М. VII, Уришић, Урковић вероватно *Јуришић*. *Јурковић*; међу људима Радослава Павловића у Требињу и *Чичоје Санковић*, D-r Ć. Truhelka. Гл. З. М. XXIX; [24]) К. Јиречек, Romanen, Цвијић, Насеља, књ. прва, [25]) Цвијић, Насеља прва књига, p. C L.; [26]) К Јиречек, Историја Срба I. 182. [27]) Имамо података да је наша земља с десну страну Саве и Дунава била плен честих и заторних морија у столећима XV (1453, 80, 81, 88. 93), XVI (г. 1536, 41, 59), XVII (г. 1623. 68, 88, 90), XVIII (г 1709, 10, 31, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 43. 61, 63. 71. 73, 78, 81, 83, 93, 95, 97 98). XIX (г. 1806. 13. 14, 15, 16, 18, 36, 55. 66.), D-r Ć. Truhelka, Tursko-slov. spomenici, Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Ljetopis fra Nikole Lašvanina. Гл З М. XXVII. Iz Kronike Mila Mustafe Bašeskije Гл. З. М. XXX., Матице католичке парохије у Тузли од 1793.—1866. — [28]) Стећака је набројено у кладањском 1021, зворничком 1023. сребрничком 2327, власеничком 6325. Гл. З. М. VII. [29]) Цвијић. Насеља књ. 4, 9. [30]) Саопштење Г. Фра Анђела Брковића, жупника у Брешкама. [31]) У матицама тузланске парохије од 1793.—1833., „Паоч Село", од 1833.—1836. „Паорсело", 1836. „Паурсело". а од 40-их година Парсело. [32]) Саопштење Г. фра Звон Микића, жупника у Тузли. [33]) Саопштење Г. Михајла Савића, проте у Кладњу [34]) Данас тога споменика нема. [35]) Куносићи село у варешком. [36]) Изговарају Поњавићи и Поњевићи. Поњавићи село у тешањском, Поњевићи у цазинском и Д. Вакуфу. [37]) Саопштење Г. Ђорђа Протића из Миљевића. [38]) Саопштење Г. Павла Катанића Васиљевца, проте у Бијељини. [39]) Саопштење Г. Петра Н. Јовановића, проте у Тузли [40]) Саопштење. Г. Јосифа Симића у Маглају, пореклом из Борове Главе [41]) Српска Драгуња носи још и име Гласинчани [42]) Најчешће се чује Власенице, затим Власанице, Ласанице. Ласенице. као и Ласинац м. Гласинац За време Аустрије је ушла у потребу једнина Власеница. [43]) Г. Спиро Солдо сматра Гацко етапом за крајеве јужно од њега и тако објашњава велику активност овог малог среза у Тузланској Области. [44]) Полимци заселак у Ратковићу среза сребрничког. [45]) Саопштење Г. Јована Пајкановића, проте у зворничком Прибоју. [46]) Саопштење Г. Душана Бобара, проте у Власеницама [47]) Знаоци источних језика хоће да доведу овај назив једни у везу са Египтом, а други са Коптима. [48]) Подаци о Црним Циганима су проверени саопштењима Г Бранка Стакића, адвоката у Тузли, одличног познаваоца Црних Цигана. [49]) Што се тиче облика главе не сме се сметнути с ума једна чињеница. Каравлахиње и Гурбетке одњихају своју децу без колевке и, кад су изван стана, носе их у торби на леђима, а сељанке нашега језика, без разлике вере, одњихају своју децу у колевкама, у којима деца леже наузнак на тврдој подлози која делује на облик затиока услед чега се развија брахикефална лубања. [50]) Љ Стојановић, Записи и натписи 5371. [51]) Д-р Ђ. С. Ђорђевић, Глас LII LVII. [52]) Scheich Seifuddin ef Kemura und D-r Vl. Ćorović, Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims, Sarajevo 1912. —